

Vernuwing van die Erediens

MJ DU P BEUKES

1. KRITIEK TEEN DIE EREDIENS¹

Die ontwikkeling op die gebied van die wetenskap en die tegnologie, die “oorwinning” van die mens op feitlik elke terrein van die natuurwetenskap, het die mens laat besef dat hy self met sy eie vermoëns tot feitlik die onmoontlike in staat is. Die mens van die twintigste eeu het op sy eie voete gaan staan. Hy voel hom nie meer afhanklik van God nie. Hy ag dit nie meer noodsaaklik om met God in ontmoeting te tree nie. Dit is nie meer vir hom noodsaaklik om gereeld in die erediens te kom nie. Hierdie gesindheid word nie net aangetref by mense wat buite die kerk opgegroeï het nie, maar ook by baie mense wat vir jare getroue lidmate van die kerk was. Die rede vir hierdie gesindheid is onder andere die volgende: Ateïsme, die betrokkenes sien dit nie as ’n deel van hulle geloof om gereeld die eredienste by te woon nie, die diens oor die radio en die televisie word beskou as ’n substituuat vir die erediens, die erediens in sy huidige vorm word beskou as onbevredigend.

Die kritiek wat teen die erediens uitgespreek word, loop oor ’n baie breë linie. Een van die kernpunte is die feit dat die erediens die moderne mens sogenaamd nie meer aanspreek nie. Die grond vir hierdie onaangesprokenheid word gesoek en gevind in baie dele van die erediens: Die taal wat tydens die erediens gebesig word, is dikwels nie dieselfde taal as wat daagliks deur die lidmate gebruik word nie. Die voorganger besig ’n taal wat die gewone lidmate nie begryp nie. Hy luister na onder andere die prediking, maar “hoor” nie werklik wat die prediker sê nie. Hy prewel die gebed net met sy lippe saam, maar sy hart is op ’n ander plek omdat hy nie naastenby begryp wat die voorganger sê nie.

Die sang word beskryf as te dood. Veral die melodie word beskryf as uit die gryse verlede. Die tempo is te stadig en uit pas uit met die sang wat veral die jongmens gewoond is om elke dag te sing.

Teen veral die prediking word baie kritiek uitgespreek. Die predikant preek en die lidmaat bly passief onbetrokke sit. Die grootste gedeelte van die erediens word gevul deur hierdie onbetrokkenheid van hom. Die prediking handel oor temas wat vir die mens lewensvreemd is. Hy kry in die prediking nie antwoord op sy vrae nie. Die

erediens staan te veel afgeskerm van die alledaagse lewe; dit staan aan die rand van die polsende lewe, en daarom is hy tydloos en onaktueel, lewensvreemd en irrelevant.

Naas prediking en sang kom die gebed ook soms onder die voorhamer van kritiek. Afgesien van die taalprobleem is die gebede dikwels te lank en te lewensvreemd. God en sy lof word volkome besing, maar die mens en sy nood word hanteer asof dit nie bestaan nie.

Die veelvormigheid van die gemeente word nie in berekening gebring nie. Die gemeente bestaan uit oud en jonk, uit gegradueerdes en mense met die laagste moontlike akademiese kwalifikasies, uit mense wat verskillende beroepe verteenwoordig. Feitlik elke denkbare "soort" mens tref jy aan in die erediens. In die erediens is daar feitlik net soveel behoeftes as wat daar mense is. Elkeen van hierdie mense met sy behoeftes roep om bevrediging. Dikwels is die prediking en die res van die erediens se inrigting sodanig dat dit slegs rekening hou met een groep van die gemeente se lede.

Skerp kritiek word uitgespreek teen die kerk se manier van aanbieding. Moderne tegnieke en hulpmiddels word nie gebruik nie.

Waar die kritiek soms gerig is teen 'n enkele aspek van die erediens, word die hele vorm van die erediens soms bevraagteken. Dit word beskryf as 'n "one man show" waar een mens aktief betrokke is en die res doen mee sonder dat hulle weet wat hulle doen. Dit word beskryf as 'n koue, hartelose, formalistiese byeenkoms. Hier is alles in vaste vorm gegiet. Spontaneïteit is volkome onmoontlik. Die mense is harteloos teenoor mekaar – waarskynlik onbewus van mekaar se vreugde en leed. Die erediens word selfs beskryf as "Geesloos". Dit lyk asof hier nie plek is vir die besondere werking van die Heilige Gees nie. Die mens beplan alles en bereken self die resultate.

2. FAKTORE WAT KRITIEK BEVORDER

Barnard² het heel tereg daarop gewys dat ons in 'n wêreld leef wat noodwendig kritiek teen die kerk en sy vaste instellings sal ontloot.

2.1 Sekularisasie

Hoenderdaal waarsku dat daar 'n duidelike onderskeid gemaak moet word tussen sekularisasie en sekularisme. "Met het eerste

wordt bedoeld die visie die door het christendom self is veroorzaakt op deze wereld, als iets dat zelfstandig, volgens eigen wetten haar gang in de geschiedenis gaat, niet door sacrale invloeden beperkt. Dit ligt in die lijn van die ewangelie. Maar secularisme is die doorslaan van die lijn in vijandigheid teenoewer die ewangeliese boodskap, onverschilligheid, wêreldsgesindheid in die zin waarin ook die bijbel erower spreek, als er gezegd word dat iemand die teenwoordige aïoon heeft lief gekregen. Secularisme is ook die verabsolutesen van wêreldse ideologieën. Dit is een soort nihilisme³.

Die deurvoer van die sekularisasieproses in negatiewe sin beteken dat God en sy diens as't ware uit die wêreld uitgestoot word. Al wat oorbly is die mens. Die mens word mondig. Hy het God nie meer nodig nie. Sy Woord is oorbodig. Hy self is in alle omstandighede die bepalende faktor. Hy hou ook net rekening met homself, die mens en sy wêreld⁴. As alleen bepalende, bepaal hy self die vorm van die erediens in soverre daar nog behoefte is aan 'n erediens.

2.2 Die teologie van die dag

Die "vertikale teologie" van Barth en ander is vervang met 'n "horisontale teologie"⁵. Dit gaan nie meer om die drie-enige God nie, maar om die mens van hier en nou. Geloof is nie meer 'n beslissing vir God en sy saak nie, maar 'n stryd vir sosiale en politieke regte. Erediens is daarom nie tot eer van God nie, maar ter bevordering van sogenaamde menseregte.

2.3 Ontwikkeling op onderwysgebied

Die moderne onderwys hou rekening met elke moontlike komponent tydens die aanbieding van 'n les. Die volgende is in die gesigsveld: 'n deeglike situasie-ontleding, die kind in sy besondere fases met sy besondere sosiologiese omstandighede, die onderwyser met sy besondere vermoëns, bepaalde doelwitte, goed geselekteerde inhoud, die beste moontlike metodes en evaluasie⁶. Hierdie totale eenheidsaanpak gryp die denke van die mens aan en bring die kerk se "eendimensionele" benadering onder die soeklig. Veral die resultate van verskillende metodes, in die besonder kleingroepbesprekings, het die denke aangegryp. Die besondere betrokkenheid wat hierdie metode teweegbring, moet mee rekening gehou word.

Vanuit die kommunikasiewetenskap word die relevansie van die gesprek as 'n tweerigtingverkeer wakker gehou en die moontlikheid van kommunikasiesteurings telkens onderstreep⁷. Kommunikasie werk met die skema sender, boodskap, kanaal en ontvanger. By elkeen van hierdie vier kan kommunikasiesteurings voorkom. Met die oog op beperking tot die minimum kommunikasiesteurings is dit nodig dat voortdurende terugvoering plaasvind. Dit vind plaas tydens gewone onderwys en veral tydens kursusse. Die mens van die dag leef in 'n samelewing waar daar so ver as moontlik rekening gehou word met die voorskrifte van die kommunikasiewetenskap. Met hierdie insig kom hierdie mens na die kerk en vra vir die kerk of hy dit ook doen.

In die onderwys groei die kind op met bepaalde hulpmiddels. Opleiding met hulpmiddels het orals waar volwassenes opgelei word ook feitlik 'n vanselfsprekendheid geword. Die oorhoofse projektor, videos, films en soortgelyke materiaal is vir die gewone man op straat 'n alledaagse. Radio en televisie het 'n alledaagse geword in elke huis. Die moderne mens is bewus van die effektiwiteit van hierdie hulpmiddels wanneer dit kom by die oordrag van 'n bepaalde saak.

2.4 Verstedeliking

Verstedeliking⁸ het in baie gevalle vereensaming tot gevolg. Die woonstelmens het slegs 'n nommer geword. In teenstelling met die ou plattelandse situasie kom hy as 'n vreemdeling aan by die erediens en vertrek as sodanig. In die erediens verdwyn hy in die massa en voel hoogs onbevredig omdat hier, net soos in die woonstelblok, feitlik geen kennis van hom as individu geneem word nie.

2.5 Natuurwetenskaplike ontwikkeling

Gedurende die laaste aantal jare was daar geweldige groei op wetenskaplik-tegnologiese vlak. Te midde van die beoefening van wetenskap en tegnologie staan die mens met sy eie vermoëns sterk in die middelpunt. Hierdie atmosfeer waarin die mens leef, dra die moontlikheid om die mens te verhef tot die maatstaf van alle dinge – die gedagte kan groei: God is niks, die mens is alles. God is dood –

die mens leef⁹. In die erediens geld die omgekeerde: God is alles en die mens is slegs iets in soverre as wat hy deur God begenadig is.

Die mens, te midde van wetenskap en tegnologie, se lewe is gekenmerk deur beweging. Alles verloop teen 'n vinnige tempo. Hy beleef feitlik elke oomblik nuwe dinge. Die erediens daarenteen is in 'n groot mate staties. Daar is 'n vasstaande orde. Dit druis in met wat die mens elke dag beleef. Hy wil gevolglik elke Sondag 'n totaal nuwe diens met 'n nuwe inhoud hê.

Die wetenskap en die tegnologie het die mens gemaak tot 'n wese met 'n bepaalde wêreldbeeld. Die wêreldbeeld en leefwêreld van die mens is in 'n groot mate gerig op die ruimte. Dikwels word in die erediens nog 'n wêreldbeeld gehandhaaf wat totaal onaanvaarbaar is vir die moderne mens. "Waar die Christelike geloof nie opnuut geïnterpreteer word in hierdie ruimtebewuste tyd nie, kan dit verwoestend wees vir die geloof en vir die hele erediens"¹⁰.

2.6 Die ekumene

Feitlik alle kerke is op een of ander manier via ekumeniese bewegings aan mekaar verbind. Met die oog op sigbare eenheid word gesamentlike eredienste bepleit en gehou. Dit het tot gevolg dat almal kennis neem van mekaar se erediensgestaltes. Om nie aanstoot te gee nie, is daar aandrang dat die erediens gewysig word om die ander te pas en vir hulle verstaanbaar te wees. Hier bepaal nie meer die waarheidsbeginsel nie, maar die smaak van die ander party. Die waarheid moet hier dikwels buig voor die eenheid.

2.7 Die Pinksterbeweging

Gedurende die laaste aantal jare het hierdie beweging 'n fenominale groei beleef. Via die massamedia en die lede se sterk getuiekarakter het hulle bepaalde manier van erediens bekend geword. Hierdie groep¹¹ lê veral klem op die ervaring, die beleving en die buitengewone. Die vryheid van die Heilige Gees neem hier 'n belangrike plek in.

2.8 Die onsekerheid van die kerk

Een van die belangrikste faktore wat volgens Barnard 'n sterk in-

vloed het op die aandrang tot vernuwing van die erediens is die kerk se eie kragteloosheid en onsekerheid. "Soveel van die faktore wat genoem is en wat genoem kan word, sou nie soveel invloed op die erediens kon hê as die kerk self gesorg het dat die erediens lewend, kragtig en dinamies gebly het volgens die beginsels van die Skrif. Die probleem is egter die predikante is teenswoordig net so onseker soos alle ander"¹².

3. OPROEPE TOT VERNUWING VAN DIE EREDIENS

Oproepe tot vernuwing van die erediens is feitlik net so oud soos die erediens self. In feitlik elke kerk het daar in die laaste aantal jare 'n liturgiese beweging ontstaan wat hom besig gehou het met besinning oor die erediens in die algemeen en in die besonder met die besinning oor vernuwing in die erediens¹³.

Die groot revolusie het plaasgevind in 1963 en in 1968. Op die groot Kirchentag van Dortmund 1963 is die eksperimente-erediens vir die eerste maal openbaar gemaak. In 1963 het die Tweede Vatikaanse Konsilie ook opdrag gegee tot 'n algemene vernuwing van die erediens. In 1968 vind die Wêreldraad van Kerke se byeenkoms in Uppsala plaas. Van hieruit, soos vervat in die Uppsala-verslag¹⁴, het die oproep tot vernuwing wêreldwyd uitgegaan. In die verslag "Worship"¹⁵ wat deur die vergadering aanvaar is, weerklink die volgende oproepe:

"We are bound to ask the churches; whether there should not be changes in language, music, vestments, ceremonies, to make worship more intelligible; whether fresh categories of people (industrial workers, students, scientists, journalists, etc.) should not find a place in the churches' prayers; whether lay people should not be encouraged to take a greater share in public worship; whether our forms of worship would not avoid unnecessary repetition, and leave room for silence; whether biblical and liturgical texts should not be so chosen that people are helped to worship with understanding; whether meetings of Christians for prayer in the Eucharist (Holy Communion, the Lord's Supper) should be confined to church buildings or to traditional hours. In the same way in personal prayer should we not learn to 'pray our lives' in a realistic way?"

"As possibilities for consideration in the churches, we suggest:

- (a) that through team work the congregation be engaged in the preparation and follow-up of the sermon (this would also help to relate the sermon more closely to daily life);
- (b) that other forms of presentation be used, such as dialogue, drama, and visual arts. More careful use should be made of new church architecture, decoration, music, etc., to help modern men to understand the Christian message."

"We urge:

- (a) that all churches consider seriously the desirability of adopting the early Christian tradition of celebrating the Eucharist every Sunday;
- (b) that they consider the desirability of new styles of celebration of the Eucharist;
- (c) that all Christians present at the Eucharistic service should normally take part in holy communion; and
- (d) that every church should examine the reasons for its present disciplines about participation in holy communion, remembering Christ's prayer for unity and his command to be reconciled"¹⁶.

'n Geweldige stoot met die oog op vernuwing van die erediens is gegee deur Herbert T. Neve se *Sources for Change, A Contribution to the Ecumenical Discussion on the Structures of the Missionary Congregation by the Commission on Stewardship and Evangelism of The Lutheran World Federation*¹⁷. Hierdie publikasie het veral bekendheid verwerf deur die Wêreldraad van Kerke wat dit in 1968 gepubliseer het. Die oproep tot vernuwing van die erediens stem in 'n groot mate ooreen met die van die Uppsala verslag.

"The churches and the congregations need to explore the 'role' of journalists, dramatists, artists, etc., who may help us discover forms of worship that speak to the world of today.

It is suggested that the prayers of the service of worship can emphasize the oneness of the Church by referring to needs current throughout the world-wide Church of the several denominations. They can stress the Church's solidarity with, and concern for, the world by mentioning matters current in the public life.

The sermons should attempt to proclaim the Gospel in the thought forms of the hearers. Thus, the preaching should present the essence of the word given us by God as illuminating the

provocative issues, disturbing crises and promising possibilities of the day. Sermons can be prepared by teamwork, so as to take into consideration as much as possible the understanding, experience and situations of the hearers.

Preaching should indicate the missionary character of God and His Word, protect the hearers from false security and challenge them both to see God's mission in today's world and to accept risks on behalf of it.

Congregations have an opportunity in their announcements to bring forth the news and needs of the world, the community and the members. Planning, education, fellowship and mission should transpire in the light of the proclamation, or repentance, confession, intercession and praise of the service.

In order that the close connection of the Lord's Supper with life and mission may be evident, congregations may consider sponsoring celebration of the Supper in groups meetings outside the church building, e.g. in homes and offices. The family nature of Holy Communion, as well its personal meaning, may be emphasized by celebrating it with small groups sitting around a table, as is done in Bible study groups or at retreats¹⁸.

4. VORMS VAN VERNUWING

Die vernuwung van eredienste loop oor 'n baie breë linie. In hierdie studie kan ons slegs enkele vorms van vernuwung noem en bespreek.

4.1 Ekumeniese dienste

Om die eenheidstrewte te bevorder word sogenaamde ekumeniese eredienste gehou om die eenheid van die kerk sigbaar te demonstreer. Hierdie is gewoonlik groot gesamentlike eredienste met 'n indrukwekkende opset. Hier tree Roomse pater en Protestantse predikant saam in dieselfde diens op. "Daarmee wil dan duidelik gemaak word dat die geloofsverskille nie werklik só groot is dat dit mense kerklik uitmekaar hoef te hou nie"¹⁹. Hierdie dienste word so ingerig dat alles vir almal aanvaarbaar is. Daar word vandag selfs al gedink aan eredienste wat al die godsdienste van die wêreld insluit, die sogenaamde "meta-worship"²⁰.

4.2 Ervaring- of emosionele eredienste

Hier val die klem in 'n baie groot mate op dit wat die mens ervaar. Dit gaan hier grootliks om die gevoel, die ervaring, die belewing. Die "verbum audibile" word vervang met die "verbum sensibile".

Met die oog op betrokkenheid word ruimskoots gebruik gemaak van media, onder andere die film, die skyfie, televisie, oorhoofse projektor, baniere, drama, mimiek, blaaiborde, ens.

Die emosies word opgewek met jazz-orkeste en musiek. Met die oog op sogenaamde selfoorgawe en godsdienstige selfverwesenliking word naas die jazz-musiek gebruik gemaak van liedjies wat lekker sing, flikkerligte ens. Die toets vir geslaagdheid van die erediens is of die kerkgangers daarby betrokke was en 'n egte emosie beleef het.

Die invoer van die jazzinstrumente en popsang is om aan die erediens 'n jeugidioom te gee.

Groot klem word gelê op beweging en aksie. Aanraking speel 'n belangrike rol. Die liggaam van die ander een word aangeraak, die hande word gevat en in mekaar se oë gekyk. Jy hoef nie op een plek stil te sit nie. Beweging van die liggaam word beskou as die normale. Veral uitstrek van die hande word sterk bepleit²¹.

Terwyl die erediens aan die gang is, beweeg jy van die een plek na die ander. Een van die bewegingaksies wat sterk aanbeveel word is die dans²². Dit word beskryf as een van die oudste natuurlike godsdienstige uitinge van die mens. "Enkele jare gelede (ongeveer 1974) het die koerant vertel van 'n predikant wat so moderne selfoorgawe- en selfverwesenlikingsdiens in Durban gehou het. Uiteindelik het die predikant en sy gemeente, so-al-dienshoudende, heerlik in en om die kerkgebou gedans op die maat van popmusiek en psigedieliese flikkerligte. Teenoor die besware van sommige lidmate het die predikant die diens goedgepraat met die bewering dat dans een van die oudste godsdienstige uitings van die mens is. Die bewys wat hy hiervoor aangevoer het, is die dans van Mirjam en die Joodse vrouens na die deurtog deur die Rooi See"²³. Prof. Barnard verhaal die volgende van eredienste waar dans 'n besondere plek inneem: "So sal byvoorbeeld verskillende Skrifgeleerdes deur 'n groep dansende meisies geïnterpreteer word; die geloofsbelydens word deur 'n balletdanseres opgevoer; die werk van die Heilige Gees op Pinkster word deur 'n "dance drama" uitgebeeld. Hierdie besondere aksie word 'n "happening" genoem. Die bedoeling is om te sê daar gebeur iets in die erediens waarby ek betrokke is"²⁴.

4.3 Charismatiese eredienste

Baie van die sake genoem onder 4.2 kom voor in die eredienste van die charismatiese groepe.

Hulle beywer hulle in die besonder vir 'n kragdadiger werking van die Heilige Gees tydens die erediens. Besondere geleentheid word gegee vir getuienis deur gewone lidmate. Besondere geleentheid word geskep vir gebede van bepaalde individue wat te kenne gee dat hulle daaraan behoefte het. Veral die beoefening van die besondere gawes van die Gees staan sentraal. Wanneer die Gees iemand gryp, moet daar vir hom geleentheid wees om 'n getuienis te kan lewer, in 'n vreemde taal te praat of selfs een of ander gebedswonder te verrig.

4.4 Dialogiese dienste

Die erediens word beskryf as 'n dialogiese gebeurte. Dit word nie in die besonder gesien as 'n gesprek tussen God en sy gemeente nie, maar as 'n gesprek tussen mens en mens. Hierdie gespreksdienste kan volgens voorstelle oor enige saak onder die son handel.

Dit is verkieslik dat geen ampsdraer by hierdie dienste die leiding neem nie. 'n Ampsdraer is 'n gesagsfiguur vir wie daar eintlik nie plek is onder mense wat ewe mondig en gelyk is nie. Hierdie mondiges mens begeer nie dat daar van bo af van buite homself 'n boodskap vir hom gebring word nie. Daar moet as mondiges en gelykes eerder saamgepraat en saamgesoek word na die waarheid. Die waarheid word nie beskou as iets wat vasstaan nie. Die waarheid word deur die groep ontdek vir sy tyd en sy omstandighede²⁵.

Hierdie diskussie of dialogiese dienste kan op verskillende maniere ingerig word. Twee predikante lei van twee kansels af die erediens. Hulle neem een of ander aktuele tema en bespreek dit. Hulle kan ook sonder 'n tema gaan. Die tema word tydens die diens aangekondig en lidmate vra vir hulle vrae wat hulle beantwoord. Die predikant preek en tydens die diens staan gemeentelede op en vra vrae. Die predikant preek, die lidmate bespreek die preek of bepaalde vrae in kleingroepe en vind daarna konsensus in die grootgroep. Die lidmate voltooi individueel na die preek 'n vraelys. Dit word direk daarna in die grootgroep bespreek. Sonder die leiding van 'n predikant verdeel die gemeente in diskussiegroepe. Vraelyste word voltooi en bespreek.

4.5 Politieke dienste²⁶

Hier is ook verskillende vorms moontlik. Die mees bekende is die eredienste wat gekoppel word aan die toewyding van 'n bepaalde politieke ideaal. Dit is eintlik die aflê van 'n eed om nie te rus voordat jy 'n bepaalde politieke ideaal verwesenlik het nie. Die erediens word hier gebruik om die maatskaplike strukture te verander en om vanuit die erediens politieke invloed te laat uitgaan. Elke byeenkoms is by hernuwing 'n toewyding aan die besondere politieke doelstellings. In die meeste gevalle is die doel nie hier om die erediens te vernuwe nie, maar om die politiek in die erediens ter sprake te bring. Die mees bekende in hierdie geval is Dorothe Sölle en F. Stefensky se "Politische Nachtgebet". In groepe is die teks gereedgemaak om opgevoer te word. 'n Evangelies-Rooms Katolieke vriendekring het sedert 1967 reëlmatig saamgekom vir teologiese gesprekke. As gevolg van die Viëtnam-oorlog het die politiek die middelpunt van die diskussie geword. Uit hierdie byeenkomste het Sölle en Stefensky se "Nachtgebet" gegroei tot die eerste opvoering by die Essense Katolieke dag in 1968. Cornehl beskryf dit soos volg: "Die gemeente is nie subjek nie, maar gehoor, publikum, voor wie 'n klaargemaakte teks opgevoer word. Daar is slegs 'n beperkte gebruik van die Bybel"²⁷.

'n Ander vorm van politieke gebed het ons in 1975 by die Witwatersrande Universiteit gekry. Na die arrestasie van 'n klomp Nusas-leiers vir politieke oortredings het hulle simpatiseerders 'n nagmaal-erediens gehou. Terwyl hulle op die gras sit, het hulle brood geneem en dit in die ry afgestuur. Elkeen het 'n stukkie afgebreek en dit in stilte geëet. Hiermee wou hulle twee dinge duidelik maak: "Hulle onverdeelde meelewing met die geaasteerdes en hulle reslose mede-toewyding aan die politieke ideaal van die gevangenes"²⁸.

4.6 Spel- en ritualistiese dienste

Hier staan spel en aksie op die voorgrond. Deur spel word betrokkenheid gesoek. Elke gemeentelid speel saam. Dit gaan om meedoen en meeleeft. Veral Hoenderdaal het die saak van spel in die erediens baie sterk bepleit. "Spel bevrijt en bindt tegelyk. De mens geraakt erdoor ontspannen, maar word ook doelgericht. Het is een van de grondvormen van het leven"²⁹. Hy bepleit egter nie willekeurige spel

sonder meer nie. "In het spel zijn nl. twee elementen verenigd: men moet er plezier in hebben en men moet zich aan spelregels houden. Stof en vorm gaan hier samen. Spel dat niet onder de tucht van de regels staat is geen spel meer. Maar een spel, dat louter uit regels bestaat en met tegenzin gespeeld wordt, is het evenmin"³⁰.

4.7 Die meditatief-stigtende dienste

Hierdie dienste het waarskynlik ontstaan uit reaksie teen die sosiaal-politieke dienste. Hier is ook 'n roep na vryheid. Vaste vorme word verwerp. Media word gebruik. Daar vind eerder diskussie plaas as prediking. Die klem val hier op meditasie, die soek na krag in die sogenaamde helende stilte waartydens jy jouself op 'n besondere wyse in 'n besondere situasie invoel – die sogenaamde stille diens.

4.8 Meervoudige dienste

Vanweë die verskillende behoeftes van die mens word gesê dat een erediens per gemeente nie meer bevredigend is nie. Daar moet soveel dienste wees as wat daar behoeftes is. Die verdeling van die gemeente vind plaas volgens lewensfasies, volgens akademiese kwalifikasies of volgens sosiaal-politieke belangstelling. Die mees bekende in hierdie verband is die sogenaamde kinderdienste.

In die jongste tyd het veral prof NT van Loggerenberg kinderdienste baie sterk bepleit met die volgende stellings:

1. Resente navorsers het getoon dat ouers, onderwysers, kategete en leraars nie genoegsaam rekening hou met die ontwikkelingspeil van die kind nie.
2. "Opvoedkundige navorsing toon egter dat 'n kind wat aanhoudend blootgestel word aan waarhede wat hy nie begryp nie, op die dag wanneer hy ryp genoeg is om dit wel te verstaan, geen betekenisvolle reaksie toon nie; eerder 'n verveelde houding, omdat die oorbekende gegewens dan vir hom hulle trefkrag verloor het."
3. Die vraag ontstaan of die uur wat die kind saam met sy ouers in die kerk sit, nie veel vrugbaarder aangewend kan word nie, deur die kind in 'n ander lokaal met liefde en begrip besig te hou met sake wat hy ten volle begryp.

4. Is hierdie eerste jare wat die kind dikwels verveeld in die erediens sit, nie miskien die rede waarom baie kinders later heeltemal onverskillig staan teenoor die erediens nie³¹?

5. KRITERIA VIR DIE BEOORDELING VAN DIE NUWE EREDIENSVORME

Alvorens die nuwe erediensvorme beoordeel kan word, sal ons eers antwoord moet vind op die vraag hoe die liturgie benader moet word, wat erediens is en wat die belangrikste kenmerke van 'n Christelike erediens is.

5.1 Benadering van die liturgie

Wanneer daar krities gekyk word na vernuwung in die erediens, sal jou bepaalde manier van benadering van die liturgie in 'n groot mate deurslaggewend wees vir jou uiteindelijke besluitneming. Die liturgie kan op verskillende maniere benader word. Hoenderdaal³² onderskei tussen 'n historiese, 'n dogmatiese en 'n antropologiese benadering. Barnard³³ en De Wet³⁴ sluit baie nou by hom aan, maar noem die dogmatiese benadering slegs 'n teologiese benadering. Wanneer die liturgie dogmaties of teologies benader word is die vertrekpunt die Bybel³⁵. Die historiese benadering het sy vertrekpunt in die geskiedenis³⁶. Die antropologiese benadering is die benadering wat in die eerste plek kyk na die moderne mens³⁷. Daar word gevra wat is die mens van hier en nou se behoeftes en daarvolgens word die erediens ingerig. 'n Oorbeklemtoning van een van die benaderingwyses lei dikwels tot 'n skewe beeld. Indien die teologies-dogmatiese benaderingwyse as die enigste moontlikheid gereken word, het dit tot gevolg dat die standpunt gehuldig word dat die huidige erediens en al sy vorme net so in die Bybel voorgeskryf word. Dit lei ook tot die ontwerp van 'n liturgie wat dikwels nie rekening hou met die mense wat dit beoefen nie – vorme wat volkome lewensvreemd is, ontstaan. Enige verandering aan die erediens word dan ook beskou as sonde by uitnemendheid. Oorbeklemtoning van die historiese het tot gevolg dat die huidige erediens en sy vorme net so afgelei word uit die geskiedenis en in die besonder die geskiedenis van die vroeë Christelike kerk. 'n Bepaalde vorm wat deur mense ontwerp is, word die norm en die maatstaf. Die Woord en die behoefte van die mens word buite rekening

gelaat. Oorbeklemtoning van die antropologiese benadering het tot gevolg dat die mens van hier en nou die enigste is wat aan die woord is. Hier is dit die mens wat sê hoe en nie meer God nie. Die Bybel swyg en die behoefte van die mens praat alleen. Prinsipiële-verantwoorde besinning oor die liturgie sal 'n kombinasie van die drie benaderingwyses moet wees.

As teoloë is ons vertrekpunt altyd die Bybel. Die Bybel gee nie vir ons 'n volledige beskrywing van hoe 'n erediens ingerig moet word nie. Die Bybel beskryf ook nie al die verskillende elemente van die erediens volledig nie. Die saak van die erediens kom slegs in hoof-treкке voor in die Bybel. Elke kerk se bepaalde manier van verstaan van die Bybel oefen 'n geweldige invloed op sy liturgie uit³⁸ – die dogmatiek bepaal die liturgie. Liturgie is uitdrukking van geloof en daarom moet alles wat in die liturgie gebeur in relasie tot die geloof staan. “Die besinning op ons geloof noemen wij geloofsleer of dogmatiek en daarom is de relatie tussen dogmatiek en liturgiek altijd aanwezig. In het algemeen kan men zeggen dat de leer omtrent de kerk (ecclesiologie) en die omtrent Christus (christologie) sentraal staan in de dogmatische uitgangspunten voor de leer omtrent de liturgie (liturgiek)”³⁹. Erediens is die kompleks van woorde en handeling waarmee die Christelike gemeente sy geskenkte geloof vertolk⁴⁰. Liturgie is die vorm van omgang wat God self aan die mens gegee het om met Hom te verkeer. God spreek tot die mens en gee hom die mond om Hom te antwoord. Die besondere verdienste van Barnard se “Erediens”⁴¹ is dat hy sy hele benadering 'n sterk teologiese onderbou gee. Wanneer hy die erediens in die Bybel beskryf gee hy eers 'n volledige teologie van die Ou Testament en die Nuwe Testament en gebruik dit as onderbou vir sy verdere besinning.

Na die teologies-dogmatiese verwerking volg die historiese bevraging. Hoe het die kerk in die verlede erediens gehou? Wat kan ons leer uit die verlede? Wat leer die verlede ons moet ons vermy en wat moet ons gebruik?

Omdat dit bepaalde mense is wat op 'n bepaalde tyd erediens hou, is dit nodig dat daar ook gekyk sal word na die mens van hier en nou. Is dit nodig dat 'n praktyk ontwerp word wat vir die mens van die dag sinvol is. Geloof en uitleef van die geloof gaan nie buite die mens om nie. Mense het hulle natuurlike gevoelens en lê dit nie af die oomblik as hulle die kerk binnestap nie. In die erediens hou jy nie op om mens te wees nie. In die erediens is jy nie 'n ander mens as buite die erediens nie. “Wij treden voor God in de erediens met

geheel ons hart, gevoel en verstand, met ons aspiraties en onze gebondenhede aan de natuurlike lewe⁴². Van hieruit spreek dit vanself dat die liturgie vra natuurlikheid, "dat wil zeggen: niet kunsmatig, niet een keurslijf waarin wij ons niet thuis voel"⁴³. Die liturgie moet verstaanbaar wees. Dit moet plaasvind in die taal van die mens van hier en nou.

Enersyds sal ons versigtig moet wees om die erediens nie te "vergoddelik" nie en andersyds dat ons dit nie te "vermenslik" nie. In die erediens is dit die mens wat gekom het om God te dien. Die woord liturgie het juis oorspronklik gedien as aanduiding van die menslike vorm van verering van God⁴⁴. Andersyds moet onthou word liturgie is in die eerste plek diens aan God en nie 'n gebeure tot bevrediging van jou eie natuurlike behoeftes nie.

Indien hierdie drie-dimensionele benaderingwyse in die regte orde gehandhaaf word (teologiese, historiese en antropologiese), sal dit ons bewaar om sonder meer iets in die erediens te handhaaf op grond van die feit dat dit tradisie is. Andersyds sal ons bewaar word om iets in die erediens op te neem bloot op grond van die feit dat die mense daarvan hou en daaraan 'n behoefte het.

5.2 Die wese van die erediens

De Wet beskryf die erediens as "'n onderlinge byeenkoms van 'n gemeente wat deur die kerkraad vasgestel is sodat die gemeente in die openbaar met God in ontmoeting kan tree. Met erediens word dan bedoel die totaliteit van woorde en handeling wat tydens hierdie byeenkoms voltrek word as vertolking van die geloof wat die gemeente ontvang het en steeds weer opnuut moet ontvang. Hierdie woorde en handeling word gesprek en voltrek tot vermeerdering van God se eer en tot nakoming van die diens wat Hy van ons vra. Dit is 'n gesprek tussen God en gemeente waarin twee hoofmomente onderskei moet word, naamlik:

- (i) Die spreke en handeling van God deur sy sigbare en onsigbare woord en
- (ii) Die antwoord van die gemeente deur belydenis, gebed en sang⁴⁵.

Vir Van der Leeuw is erediens "de ons deur God Geschenken vorm van omgang met Hem. God spreek tot de mens en geeft hem de moed, de vrijmoedigheid om tot Hem te spreken"⁴⁶.

Beide Golterman en Hoenderdaal lê klem op die feit dat die erediens 'n byeenkoms van 'n Christelike gemeente is en dat dit plaasvind tot eer van God.

"Eredienst is het complex van woorden en handelingen waarin de christelike gemeenschap het haar geschenken geloof vertolkt, ten einde daardoor bij te dragen tot de aanbidding Gods"⁴⁷ en "zij is de orde van het samen-zijn van de gemeente in aanbidding en lofsang, ter verkondiging en viering van het Evangelie van Jezus Christus"⁴⁸.

Uit bogenoemde kan ons die volgende wesenskenmerke van die erediens aflei:

1. Die erediens kom van God.
2. In die erediens spreek en handel God deur sy Woord en Gees met sy gemeente.
3. Die gemeente antwoord op die Woord van God.
4. Dit vind plaas tot eer van God en tot vertolking en opbouing van die geloof wat die gemeente bely.
5. Dit is 'n byeenkoms van 'n Christelike gemeente.
6. Dit is 'n erediens van 'n bepaalde gemeente.
7. Dit is 'n ordelike byeenkoms.

5.2.1 Die erediens kom van God

In die Ou Testament is dit God self wat sy volk beveel het om Hom te dien in die kultus. God het self die plek van die kultus uitgekies en self bepaal hoedanig die vorm van die diens moet wees. In die kultus het die priester met sy offers prominent gestaan. Hier is dit die mens wat op die voorgrond staan. Hierdie mens probeer om God te bereik en om Hom te behaag.

In die Nuwe Testament verdwyn die mens se offer en die priester. In die Nuwe Testament staan God se offer in die middelpunt. Hierdie offer van God is sy Seun Jesus Christus. Hy het volkome vir die mens se sondes betaal. Hy het die mens volkome met God versoen. Hy het God en mens weer bymekaar uitgebring. Deur Hom het hemel en aarde as't ware weer een geword. Op grond van hierdie gebeure kan die mens nou vrymoedig met God in ontmoeting tree. Op grond hiervan het die erediens 'n moontlikheid geword. In die Ou Testament het die ontmoeting tussen God en sy gemeente op 'n afstand plaasgevind. Die gewone gemeentelid kon net in die voorhof van die tempel kom. Dit is slegs die priester en in die besonder die hoëpriester wat die heilige en die heilige der heilige kon betree. Deur Jesus Christus is die skeidsmuur afgebreek. Die verwydering

is opgehef. Elke lid van die volk kan nou op grond van Christus se werk met God in ontmoeting tree.

Hierdie besondere werk van God in Jesus Christus bring mee dat Hy "die eintlike middelpunt, die oorsprong, die handelende subjek van die erediens is. Alles wat die mens doen en bydra, is maar 'n antwoord hierop, 'n resonans van wat God in Christus gedoen het. Daarom is dit in der waarheid 'n diens tot eer van God"⁴⁹. Hieruit is dit duidelik dat die erediens is meer ontvangs as self gee. Voordat die mens gee, ontvang hy God se genade, liefde, verlossing, vertroosting, geloof.

5.2.2 In die erediens spreek en handel God deur sy Woord en Gees met die gemeente

In die erediens vind daar ontmoeting plaas tussen God en sy gemeente. Hierdie ontmoeting, soos ons reeds gehoor het, is alleen moontlik deur dit wat Jesus Christus gedoen het. Deur hierdie ontmoeting wil God sy gemeente se geloof stig en bou. Hierdie ontmoeting bewerk God egter op 'n besondere wyse. Hy doen dit deur sy Woord en Gees. Die waarheid van Christus het die gemeente immers op geen ander manier as die getuienisse van mense wat dit vir ons opgeteken het in die Bybel. Die Bybel glo ons is die instrument wat die Heilige Gees gebruik om die werk van Christus in die lewe van mense te realiseer. Deur middel van die Bybel gee die Heilige Gees aan die gemeente geloof, vertroos Hy hulle en lei Hy hulle op die regte pad. Hierdie "gee" van die drie-enige God vind in die erediens in verskillende gestaltes plaas: wetlesing, genadeverkoniging, Skriflesing, prediking, doop, nagmaal en seën. Vanweë die gebondenheid van die Heilige Gees aan Christus en die Bybel is dit hoogs te betwyfel of die Heilige Gees op 'n ander wyse aan die mens wil "gee" in die erediens.

5.2.3 Die gemeente antwoord op die Woord van God

God se koms en handeling met die mens in Christus deur die Heilige Gees, het tot gevolg dat die mens ook na God gaan. God se handeling met die mens roep reaksie van die kant van die mens op. God se Woord wil beantwoord word. God se gawes moet ontvang word. God moet daarvoor geprys word, gedank word, opnuut gevra word. Ons sonde, ons skuld, ons verlossing, ons geloof moet ons bely. Hierdie antwoord van die gemeente is ook nie sonder meer 'n menslike moontlikheid nie. Dit is alleen moontlik deur die werking

van die Heilige Gees. Hierdie antwoord van die gemeente moet plaasvind met die mens se hele hart, hand en verstand. Dit moet bewustelik, meelewend plaasvind. Dit is 'n wesenskaplike deel van die erediens.

In die Bybel en bronne wat aan ons mededeling gee oor die erediens word verskillende dele van die mens se antwoorde in die erediens vermeld, onder andere die sang, die belydenis, skuldbelydenis, gebed en gee van offergawes.

5.2.4 Die erediens vind plaas tot eer van God en tot uitlewing en opbouing van die geloof van die gemeente

As die erediens volkome antroposentrië benader word, sal dit vir ons in die erediens net gaan om die mens. Dit sal dan waarskynlik vir ons slegs gaan om die bevrediging van die mens se behoeftes – die uitleef van sy drifte en drange.

Uit die Skriftuurlike en historiese gegewens is dit vir ons duidelik dat dit in die erediens nie in die eerste plek gaan om die mens nie, maar om God. Soos die woord erediens sê, is dit byeenkoms waar God geëer en gedien word. Hierdie eer en dien vind nie plaas op enige willekeurige wyse nie. Dit vind nie plaas volgens die mens se begeertes en behoeftes nie. Hierdie diens vind plaas soos ons glo dit God behaag is. Hierdie diens se vorm moet daarom in die eerste plek afgelei word uit die Woord en nie uit die mens se behoeftes nie. Hoewel die Bybel nie vir ons 'n volledige uitgewerkte vorm van erediens gee nie, glo ons tog dat die Bybel die hooftrekke bied. Die erediens is die plek by uitnemendheid waar die gemeente sy geloof in die Drie-enige God uitleef. In die erediens, glo ons, doen die gemeente in samevattende vorm die diens van God wat hy elke dag behoort te doen. Hierdie uitleef van die geloof, hierdie dien en eer van God is slegs moontlik as God dit self met sy Gees en Woord in die mens werk. Die erediens is daarom nie net die plek waar die gemeente sy geloof uitleef nie, maar ook die plek waar hy telkens geloof ontvang om God opnuut te eer en te dien.

5.2.5 Die erediens is 'n byeenkoms van 'n Christelike gemeente

Dit is nie enige willekeurige groep mense wat in die erediens bymekaar kom nie – dit is die gemeente van Christus. Dit is die mense wat glo in die drie-enige God. Dit is die mense wat God uit die duisternis geroep het tot sy wonderbare lig. God het hulle deur die

bloed van Jesus Christus duur gekoop. Hy het met die doop bevestig dat hulle op 'n besondere wyse aan Hom behoort. Hy het so met sy Gees in hulle gewerk dat hulle voor die wêreld bely het en nog steeds wil bely dat hulle in God glo. Hulle is mense wat die Woord van God, die Bybel, aanvaar as die norm en die maatstaf van hulle lewe. Op grond van God se besondere genadegawes is hulle op 'n besondere manier aan Hom verbind en aan mekaar.

5.2.6 Die erediens is 'n byeenkoms van 'n besondere gemeente

Ten opsigte van die mense wat in die erediens bymekaar is, kan 'n hele klompie gemeenskaplike goed gesê word: hulle is van nature sondaars, hulle is van nature oortreders van God se gebooie, Jesus Christus is hulle enigste verlosser, hulle glo in die Drie-enige God, hulle aanvaar die Bybel as die norm van hulle lewe, hulle is gedoop, ensovoorts. Naas hierdie algemene is elke gemeente van elke plek en elke tyd uniek. 'n Gemeente in die jaar 1983 verskil vanweë die besondere tydsgees in 'n groot mate van 'n gemeente in die jaar 1902. 'n Gemeente bestaande uit Afrikaanssprekendes van Johannesburg verskil vanweë die kultuuragtergrond in 'n groot mate van 'n Engelssprekende gemeente, sê in Londen. "Tot de structuur van het mens-zijn behoort de cultuur. Maar deze is aan veranderingen onderhewig door maatschappelijke en geestelijke invloeden"⁵⁰. Wanneer jy Sondag in die kerk instap hou jy nie op om jouself te wees nie. Jou eie aard en eie kultuur kan jy nie by die huis laat nie.

5.2.7 Die erediens is 'n ordelike byeenkoms

Hoenderdaal⁵¹ het gepleit vir eredienste waar die grootste moontlike vryheid, spontaneïteit en natuurlikheid heers. Hierdie komponente mag egter nie daartoe lei dat die erediens ontaard in 'n ordelose, chaotiese byeenkoms nie. Natuurlikheid en spontaneïteit hef nie orde op nie. Die een groot eis wat Paulus aan die erediens gestel het, was dat dit ordelik moes verloop⁵². Die gegewens uit die Skrif met betrekking tot die erediens getuig juis dat die erediens ordelik verloop het en dat daar vermaning van die kerkleiers gekom het waar ordeloosheid aan die orde van die dag was.

Die stelling word soms gehoor dat die Heilige Gees op 'n vrye manier werk en deur 'n bepaalde vorm ingeperk en belemmer word. Die hele gang van die erediens moet nie voorafbeplan word nie. Soos die Gees dit op die bepaalde oomblik werk, so moet die ere-

diens verloop. Dit is egter nie waar dat 'n bepaalde orde die werking van die Gees belemmer nie. Die Gees bring oral orde. Hy gebruik mense en middele en Hy werk juis die grootste orde tussen God en mens.

In die erediens behoort elke gemeentelid betrokke te wees. Dit is egter die gemeente wat as 'n eenheid saamgekom het om God te eer en dien. 'n Groot aantal mense kan nie iets sinvol doen as dit nie geskied op 'n voorafgespreekte ordelike wyse nie. Individuele deelname word juis bevorder deur die orde wat bekend is. Die vaste orde gee aan die gemeentelede sekerheid en maak hulle tuis in die erediens.

Barnard⁵³ waarsku teen 'n dubbele gevaar: "Daar dreig steeds die gevaar na een van twee kante: Eerstens: die gevaar om die vorm en die orde só te beklemtoon en so aan die bestaande vas te hou, die bekende en die gelykluidende, dat dit ontaard in formalisme, stagnasie, wettisisme, ritualisme – en op die end doodsheid.

Tweedens: die gevaar dreig ook dat die klem só swaar gelê word op die vryheid, die nuwe en die ongebondenheid, dat die noodsaaklike vryheid ontaard in willekeur, ongebondenheid, verwarring en onsekerheid, op die end afstomping en geestelike uitputting."

6. IS VERNUWING VAN DIE EREDIENS NOODSAAKLIK

In plaas van vernuwing sal ons eerder wil praat van hervorming. As kerk van die hervorming is hervorming feitlik deel van ons wese. Hervorming na die eis van die Woord is 'n noodsaaklikheid. Op die lewenspad word die geloof dikwels moeg, die liefde verloor sy warmte, die diens sy besondere vuur en ywer. Die geloofslewe verander dikwels in 'n geykte onnadenkende sleurgang – dit word 'n bepaalde manier van lewe sonder dat jy dit werklik beleef. Die praktyk van die kerk moet ooreenstem met dit wat die kerk na sy wese behoort te wees. Die vorm van die erediens moet ooreenstem met dit wat wesenlik deel is van die erediens. In elke tyd sal die kerk opnuut moet gaan kyk na die prinsipiële en die historiese gegewens van die erediens en dit so gaan verwerk dat dit 'n sinvolle erediens vorm vir die mens van hier en nou, 'n erediens waarby elke lid ten volle betrokke is.

7. BEOORDELING VAN NUWE EREDIENS-VORME EN ENKELE AANBEVELINGS

7.1 Die erediens is meer as net die preek

Net die preek word dikwels gereken as wesenlike deel van die erediens. Die res van die erediens word beskou as 'n blote aanhangsel. Misluk die preek, misluk die hele erediens. Bly die lidmaat onbetrokke by die preek, is hy onbetrokke ten opsigte van die hele erediens. Die prediking is wel 'n wesenlike deel van die erediens maar nie die enigste deel nie. Die erediens vorm 'n eenheid. Elke element van die erediens vervul 'n funksie en het 'n doel. Om die erediens werklik sinvol te maak moet die voorganger aan elke deel van die erediens die nodige sorg bestee. Sy voorbereiding en sy aanbieding moet van so 'n aard wees dat die gemeente onder die indruk verkeer dat die ander elemente ook 'n wesenlike deel van die erediens is.

7.2 Onbekend, onbemind

Positiewe deelname is slegs moontlik as jy deelneem met jou hele wese – jou hart, jou hand en jou verstand. 'n Positiewe handeling is slegs moontlik as jou gesindheid reg is en laasgenoemde is slegs moontlik as jy kennis het van die saak waarmee jy besig is. Baie lidmate neem deel aan die erediens sonder dat hulle werklik weet wat die betekenis van die erediens as sodanig en die afsonderlike elemente se betekenis is. Hierdie noodsaaklike kennis behoort die gemeente in sy kategetiese en pastoraat vir die lidmate by te bring. Besondere geleenthede behoort geskep te word met die oog op toerusting in hierdie verband. Direk na die erediens en selfs tydens die erediens kan die gemeente geleer word wat die betekenis van die verskillende elemente van die erediens is. Inleidingspreuke tot bepaalde gedeeltes van die erediens moet so gewysig word dat die gemeente daaruit kan aflei wat die betekenis van die bepaalde element is. Die belangrikste is egter dat die bepaalde gedeelte so aangebied word dat die gemeentelid "saamgeneem" word en deur sy algehele betrokkenheid beleef wat die bepaalde deel van die erediens vir hom as deel van die gemeente maar ook as individu beteken.

7.3 Niemand is uitgesluit nie

Omdat die gedagte bestaan dat die erediens net preek is en net een persoon preek, bestaan die gedagte ook dat dit net die prediker is wat betrokke is by die erediens. Ons het reeds gesê elke onderdeel van die erediens is wesenlike deel van die erediens. Elke deel van 'n erediens in 'n reformatoriese kerk is bedoel vir elke lidmaat. Die voorganger se funksie is presies wat sy naam sê. Hy gaan voor met die bedoeling dat die res van gemeente moet volg. Met die oog op ordelikheid is 'n erediens sonder hom nie moontlik nie. Die voorganger gee die sang op, maar die gemeente sing almal saam. Die voorganger lees die wet, die gemeente hoor dit en gaan leef dit uit. Die voorganger gee die gesang op waarmee die gemeente sy skuld bely. Die gemeente sing dit en word beweeg tot diepe berou oor hulle sonde en ongeregtigheid. Die voorganger lees die spreuk of laat die gemeente 'n gedeelte sing wat dien as genadeverkundiging. Die gemeente hoor, sing en jubel oor die verlossing wat gekom het. Die voorganger lees die geloofsbelydenis voor. Die gemeente sê in hulle harte agterna – hulle hoor, hulle glo en word bemoedig. Wanneer uit die Bybel gelees en gepreek word, word geluister – dit het vertroosting, bemoediging, 'n positiewe gesindheid, 'n lewe in die geloof tot gevolg. Wanneer gebid word, word in die hart saam gebid. Wanneer die seën uitgespreek word, word dit ontvang – dit word gehoor, geglo en het bepaalde vertroosting tot gevolg. As die offergawe gegee word, is dit per slot van sake die lidmaat self wat dit gee.

Uit alles is duidelik dat elke deel van die erediens betrokkenheid van elke lidmaat beoog. Die vraag moet egter gevra word of groter betrokkenheid nie ten opsigte van die bestaande erediensvorme bereik kan word nie en in hoeverre reeds ontstaande nuwe vorme gebruik kan word.

7.4 Feeskarakter

Die erediens is vir die gemeente geleentheid van vreugde. Elke Sondag herdenk die gemeente die oorwinning van Christus oor die dood, die sonde, die Satan. Wanneer jy feesvier is jy bly. Hierdie feestelike karakter⁵⁴ behoort in die hele erediens weerspieël te word. In plaas van 'n stroewe, koue atmosfeer moet die atmosfeer eerder ontspanne en vreugdevol wees. Aan elke lidmaat behoort 'n blyheid bespeur te word wat ander laat begeer om ook deel te wees van hierdie groep.

7.5 Gemeenskap van die gelowiges

Die Christene het saam deel aan Christus en sy weldade. Deur Hom het hulle ook deel aan mekaar⁵⁵. Hulle is broeders en susters in die geloof. Hierdie "koinonia" behoort te spreek in die erediens en rondom die erediens. Voor en na die erediens behoort elkeen nie weer te jaag na sy eie saak nie, maar behoort eers 'n tydjie in te ruim vir mekaar se saak. Hierdie deelname in mekaar se vreugde en smart kan inhoud kry via die afkondigings sodat daar na die erediens rondom die erediens en in die wyke iets kan teregkom van die saak erediens en diakonaat⁵⁶.

7.6 Tuis wees

Die Psalmdigters het gepraat van iets soos "tuis" wees in die kerk. Dit impliseer jy kom gereeld daar en wanneer jy daar kom is die hele atmosfeer nie vir jou vreemd vanweë voortdurende verandering nie of laat ons liever sê verandering sonder dat vir jou gesê word waarom dit gaan.

7.7 Ekumeniese dienste

Aangesien dit in die erediens gaan om die dien en eer van God en die uitleef van jou geloof op grond van wat jy glo vanuit die Bybel en jou kerk se belydenisskrifte, is ekumeniese dienste, dienste waar diens en eenheid uiterlik gedemonstreer word, maar nooit ten volle innerlik beleef kan word nie. Sigbare eenheid ten koste van die waarheid sal nooit aanvaarbaar kan wees nie.

7.8 Ervaring of emosionele eredienste

Hier is die vertrekpunt in 'n groot mate die mens en sy behoeftes en nie God en Sy Woord nie. Die norm is die smaak van die mens en nie die wil van God nie.

Waar die klem oordrewe op die mens se gevoel gelê word, word die erediens 'n liturgiese proeflokaal. Sodra iets 'n paar keer in die erediens gebruik is, is dit gewoonte en is die emosionele ervaring rondom die nuwe wat gekom het nie meer so hoog nie en moet 'n ander nuwe weer ingevoer word.

Hier is verandering gewoonlik 'n doel op sigself. Dit word soms

slegs deurgevoer omdat verandering in die erediens 'n modegril geword het.

Ten opsigte van die hele saak van ervaring en belewing sal die kriteria wat ons genoem het, duidelike riglyne moet gee. Al die sake genoem onder 4.2 sal gestel moet word in die lig van 5.2. In die lig van 5.2 is die bepalende vir die geslaagdheid van 'n erediens of God gedien is, geër is, of Hy tot die gemeente gespreek het en die gemeente op sy Woord geantwoord het, of die gemeente hulle geloof uitgeleef het en in hulle geloof versterk is en of alles ordelik verloop het. Sake soos aanraking, flikkerligte, beweging en dans kan voor hierdie toets nie stand hou nie. Ten opsigte van jazz-orkes en lekker-sing-liedjies kan volstaan word met 'n uitspraak van Hoenderdaal. Volgens hom is daar 'n tyd vir alles en 'n "kultuurvorm" vir alles. In die lig hiervan kan gesê word dat jazz- en popmusiek nie tuishoort in die gewyde stemming van die erediens nie.

Die kerk behoort hom nie blind te hou ten opsigte van die gebruik van media nie. Indien 'n bepaalde "stuk" media die toets van 5.2 kan weerstaan en dit kan 'n bepaalde bydrae lewer tot beter hoor, verstaan en uitleef van die Woord, sal daar prinsipieel nie besware ingebring kan word teen die gebruik daarvan nie.

7.9 In die sogenaamde *charismatiese eredienste* is daar slegs oënskynlike geleentheid vir groter deelname deur individuele lidmate. Die persoonlike getuie en persoonlike uitleef van 'n bepaalde besondere gawe is 'n individuele handeling waarvoor slegs enkelinge geleentheid kry. Hier is dit ook enkelinge wat antwoord gee op die Woord en nie die gemeente nie. Hierdie beoefening van die besondere gawe kan ook nie gesien word as bediening van die Woord waardeur die gemeente se geloof gestig en gebou word nie.

7.10 Aangesien dit in die erediens gaan om die gesprek tussen God en mens, moet baie van die *dialogiese dienste*, waar dit slegs gaan om 'n gesprek tussen mens en mens, afgewys word. Die waarheid is nie in die mens geleë nie. Die mens kan dit nie self ontdek nie. Jesus Christus is die waarheid – die Woord van God is die waarheid. Die mens kan alleen hierdie waarheid ken as dit aan hom geopenbaar word en aan hom verkondig word. In die verkondiging behoort die lidmaat nie onbetrokke te wees nie. Elke preek behoort 'n dialogiese gebeure te wees⁵⁷ – een wat spreek, ander wat hoor en gaan doen.

7.11 Die sogenaamde *politieke erediens* sal ook afgewys moet word omdat dit hier ook nie primêr gaan om die eer van God en die opbou van die gemeente se geloof nie. Dit is nie die Woord van God wat hier spreek nie, maar die voorafingename standpunte van bepaalde politieke faksies.

7.12 In die *spel- en ritualistiese eredienste* gaan dit eerstens om die bevrediging van natuurlike behoeftes van die mens en nie om die eer van God nie. Op geen wyse is hier sprake van God wat spreek en die gemeente wat antwoord nie.

7.13 In die *meditatief-stigtende dienste* is dit weer eens die mens wat op die voorgrond staan en nie God nie. God spreek nie en die mens antwoord nie deur middel van die stilte nie.

7.14 Vanweë die eenheid van die gemeente en die praktiese uitvoerbaarheid, is *meervoudige dienste* nie aan te beveel nie. Die behoefte wat in die erediens bevredig moet word is uit die aard van die saak nie die mens se ekonomies-sosiale of politieke behoeftes nie maar sy "godsdiensstige" behoeftes. Aangesien die erediens saamgestel is uit mense van verskillende lewensfases ens. sal die liturg daarmee moet rekening hou. Die erediens moet so gewysig word dat almal betrokke is. Daar moet so gebed en so gesing word dat ook die kinders kan meedoen. Die prediking moet op so 'n vlak wees dat dit vir die volwassenes nog sinvolle spreke is, maar ook verstaanbaar is vir die kinders. Met die oog op duidelikheid kan die preek aan die einde miskien in baie eenvoudige taal opgesom word.

7.15 Die voorafgaande roep die kerk op om te besin oor die moontlikheid van vernuwing in sy erediens. Veral die vraag na groter betrokkenheid van die gemeente is aktueel.

Die erediens behoort nie gebruik te word as die plek waar die *sang* geoefen word nie. Met die oog op algehele deelname behoort slegs die liedere in die erediens gesing te word wat die gemeente kan sing. Die res moet geoefen word voor of na die erediens totdat die gemeente daarmee "tuis" is. Die voorganger behoort voor die sang die

gemeente te wys op die besondere "boodskap" of antwoord wat in die besondere lied opgesluit lê.

As 'n lied gebruik word om te dien as *skuldbelydenis*, behoort die inhoud sodanig te wees dat dit werklik belydenis van skuld en sonde is. As so 'n lied jaar in en jaar uit gesing word, word dit naderhand onnadenkend gesing. Dit behoort gereeld gewissel te word. Dieselfde opmerkings geld die lied na die geloofsbelydenis, waarmee ons ons lewe aan die Here toewy.

Na die skuldbelydenis volg die *genadeverkondiging*. Hierdie element wat vir baie jare verwaarloos is, kom al hoe meer tot sy reg in ons gemeentes. Dit word egter soms so verduister, so opgeneem rondom die lees van wet en belydenis dat die gemeente nie die besondere boodskap daarvan ervaar nie. Aangesien dit wesenlik deel van die erediens is, behoort dit uitgelig te word, so ingeklee te word en so aangebied te word dat elke gemeentelid hierdie stuk genadeverkondiging sal hoor en beleef. Afwisseling van die bepaalde spreuk wat gebruik word, kan baie sinvol wees.

Die moontlikheid van die hardop saamsê van die *geloofsbelydenis* word dikwels genoem⁵⁸. Die vraag moet gevra word of dieselfde onnadenkende deelname nie maar weer sal volg sodra hierdie gewoonte ingeburger geraak het nie? Die gemeente moet eerder voortdurend ingeskerp word om daadwerklik saam te bely in hulle hart as die voorganger dit voorlees. Hier en by die voorlesing van die wet sal ons moet sorg dat die voorganger dit so lees dat sy voordrag en manier van aanbidding nie steurend vir die moontlikheid van saambely is nie.

Met die oog op groter betrokkenheid tydens *Skriflesing en prediking*, moet lidmate aangemoedig word om hulle Bybels na die erediens saam te bring. Die prediking moet duidelik en sistematies wees. Die boodskap moet duidelik tot die gemeente spreek. Sal die volgende nie moontlik 'n bydrae kan lewer met die oog op beter verstaan van die boodskap en uitleef daarvan nie: die Skrifgedeelte word reeds die vorige week aangekondig sodat die gemeente dit tuis kan lees? Tydens die diens word die hoofpunte van die preek visueel uitgebeeld? Die gemeente kry in uitgedeelde vorm na die erediens 'n opsomming van die kernboodskap van die preek?

Soos in die res van die erediens is die voorganger tydens die *gebed* ook die mondstuk waarmee die gemeente sy antwoord uitdruk. Die voorganger moet so bid dat die gemeentelede werklik in hulle harte kan saambid. Hulle moet oortuig voel dat hierdie man waarlik vir

ons almal bid. Dit sal alleen gebeur as die voorganger verstaanbaar bid – in 'n taal en styl wat nie vir die gemeente vreemd is nie. Dit sal gebeur as die voorganger in sy gebed dit verwoord wat die gemeentede behoort te bid en waaraan hulle 'n behoefte het om oor te bid. Dit is doodmenslik dat die gemeentelid nie meer kan saambid as die gebed te lank is nie.

Aan die einde van die diens word die *seën* uitgespreek. Ons glo die Here wil werklik met sy Gees doen wat in die *seën* vir die gemeente toegesê word. Hier behoort die spreuk wat die *seën* voorafgaan sodanig te wees dat die gemeente werklik onder die besef van die besondere funksie van die *seën* sal kom.

Voordat die gemeente na hulle huise teruggaan, gee hulle eers hulle *offergawes* uit dankbaarheid. Ook hier behoort die gemeente telkens tot die besef gebring te word dat hulle hierdie gawes so moet gee sodat daardeur hulle waaragtige dankbaarheid blyk. 'n Spreuk wat voortdurend gewissel word kan gebruik word om die gemeente op te roep om hulle gawes met die regte gesindheid te gee.

Ter wille van die goeie orde behoort die kerk vas te hou aan die bepaalde manier van inrigting van sy erediens, soos voorgeskryf in die diensboek⁵⁹. Met die oog op groter betrokkenheid sal dit miskien goed wees as die verskillende diensordes, soos voorgeskryf in die diensboek, gebruik word en nie net een vasstaande patroon nie.

Met die oog op voortgesette kategeese en groter betrokkenheid deur die gemeente behoort "onderrig-bespreking" na die erediens ernstig oorweeg te word. Hier kan veral gebruik gemaak word van die nuttigste onderrigmetodes en 'n groot verskeidenheid media. Veral groepsbesprekings en besprekings in groepe ooreenkomstig bepaalde fases en belangstellings kan in 'n groot bestaande behoefte voorsien. Die bewandeling van hierdie pad, veral tydens die aanddienste, kan miskien tot groter belangstelling lei.

Voetnotas

1. AC Barnard, *Die Erediens*, NG Kerkboekhandel Transvaal, Pretoria, 1981, bl 4; D. Oosthuizen, *Die Faktore hou die erediens modern*, *Die Woord aan die Woord*, Oggendblad 25 Oktober 1983, bl 3.
2. AC Barnard, a.w., bl 4.
3. GJ Hoenderdaal, *Riskant Spel*, *Liturgie in een geseulariseerde wereld*, Boeken-
centrum BV 'S Gravenhage, 1977, bl 121.
4. JJ Degenaar, *Sekularisasie*, *Academica*, Pretoria Kaapstad, 1967, bl 10–13.
5. GE Meuleman, *Vernuwing in de theologie*, artikel in *Revolte in de theologie*, Een
bundel beskouwingen over de zogenaamde vernieuwingstheologie onder redac-

- tie van GC Berkhouwer en AS van der Woude, Uitgeverij GF Callenbach NV Nijkerk, 1968, bl 29–30.
6. RJ Krüger, Beginsels en Kriteria in Kurrikulum Ontwerp, HAUM 1980.
  7. DJ Louw, Die Stad in die Mens, Oor Kerk-Wees Vandag, NG Kerk Boekhandel Transvaal Pretoria, 1980, bl 127.
  8. DJ Louw, a.w., bl 61.
  9. J Sperna Wieland, Oriëntatie, nuwe wege in die teologie, Het Wereldcenter/Baan, 1966, bl 129–135.
  10. AC Barnard, Die Erediens, a.w., bl 11.
  11. De Kerk en die Pinkstergroepe, Herderlik skrywe van die Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk, Boekentrum NV – 'S Gravenhage, 1960, bl 23–24.
  12. AC Barnard, Die Erediens, a.w., bl 18.
  13. 'n Volledige beskrywing van die liturgiese vernuwings word gegee deur H Jonker, Liturgiese Oriëntatie, Gesprekke oer die Eredienst, NV Gebr. Zomer + Keunings Uitgeversmaatschappij Wageningen, bl 15–19 en AC Barnard, Die Erediens, a.w., bl 19–22.
  14. N Goodall, The Uppsala Report 1968, Official report of the fourth Assembly of the World Council of Churches Uppsala July 4–20, 1968, CVB – Druck, Zürich, 1968.
  15. Uppsala Verslag, a.w., bl 74.
  16. Uppsala Verslag, a.w., bl 81 en 82.
  17. Herbert T Neve, Sources for Change searching for flexible church structures, a Contribution to the Ecumenical Discussion on the Structures of the Missionary Congregation by The Commission on Stewardship and Evangelism of The Lutheran World Federation, World Council of Churches, Geneva, 1968.
  18. Herbert T Neve, a.w., bl 120.
  19. JI de Wet, Liturgiek II, Die Wese en Vorm van die Erediens, Diktaatesings, Ongepubliseerd, Universiteit van Pretoria, 1983, bl 18.
  20. AC Barnard, Die Erediens, a.w., bl 27.
  21. Uitstrek van my hande, SA Vernuwing, bl 10, Februarie, Maart 1982.
  22. Uitstrek van my hande, SA Vernuwing, a.w., bl 10.
  23. JI de Wet, Liturgiek II, a.w., bl 14.
  24. AC Barnard, Die Erediens, a.w., bl 28.
  25. Dieter Trautwein het met sy Kerkdienst als leerproses, JH Kok, Kampen 1974, besondere aandag aan groepbespreking in die erediens gegee.
  26. Die voorloper van hierdie dienste is beslis die politieke teologie soos dit veral bepleit is deur Dorothe Sölle, Politische Theologie, discussie met Rudolf Bultmann, uit die Duits vertaal deur Ria van Hengel, Kreuz-Verlag Stuttgart, 1971.
  27. P Cornehl und Bahr HE Gottesdienst und Öffentlichkeit 1970 soos aangehaal en vertaal deur AC Barnard, Die Erediens, a.w., bl 37.
  28. JI de Wet, Liturgiek II, a.w., bl 15.
  29. JH Hoenderdaal, a.w., bl 55.
  30. JH Hoenderdaal, a.w., bl 54.
  31. NT van Loggerenberg, Kinderdienste, Die Voorligter, November 1982, bl 37
  32. GJ Hoenderdaal, a.w., bl 11.
  33. AC Barnard, Die Erediens, a.w., bl 45.
  34. JI de Wet, Liturgiek I, Diktaatesings, Ongepubliseerd, Universiteit van Pretoria, 1983, bl 3.
  35. 'n Goeie voorbeeld van die teologies-dogmatiese benadering is: AC Barnard, a.w.; JI de Wet, a.w.; WF Golterman – Liturgiek, Haarlem De Erven F Bohn NV, 1951; O Noordmans, Liturgie, Uitgeversmaatschappij Holland Te Amsterdam IN HET JAAR MCMXXXIX en H Jonker, a.w.
  36. 'n Goeie voorbeeld van die historiese benadering is DW Nagel, Geschichte des

- Christlichen Gottesdienst, Walter De Gruyten + Co., Berlin, 1962; DG Dix, *The Shape of the Liturgy*, Dacre Press Adam + Charles Black, London 1945; L Fendt, *Einführung In Die Liturgiewissenschaft* Alfred Toplemann, Berlin W35, 1958 en HAJ Wegman, *Geschiedenis van de christelike eredienst in het Westen en in het Oosten*, Gooi en Sticht bv – Hilversum 1976.
37. 'n Goeie voorbeeld van die antropologiese benadering is Dorothe Sölle en F Stefensky, *Politich Avondgebet*, Baarn 1969, soos na verwys deur GJ Hoenderdaal, a.w., bl 11.
  38. WF Golterman, a.w. bl 9.
  39. GJ Hoenderdaal, a.w., bl 33.
  40. WF Golterman, a.w. bl 9.
  41. AC Barnard, a.w., hoofstuk 3, bl 66–84 en hoofstuk 5, bl 105–149.
  42. GJ Hoenderdaal, a.w., bl 39.
  43. GJ Hoenderdaal, a.w., bl 27.
  44. AC Barnard, *Die Erediens*, a.w., bl 53.
  45. JI de Wet, *Liturgiek I*, bl 2 en 3.
  46. G van der Leeuw, *Liturgiek*, soos aangehaal JH Hoenderdaal, a.w., bl 35.
  47. JH Hoenderdaal, a.w., bl 42.
  48. JH Hoenderdaal, a.w., bl 39.
  49. AC Barnard, *Kerkvernuwing en Erediensvernuwing*, *Hervormde Teologiese Studies*, Jaargang 25(1), 1969, bl 35.
  50. JH Hoenderdaal, a.w., bl 50.
  51. JH Hoenderdaal, a.w., bl 26, 27 en 170.
  52. 1 Kor. 14.
  53. AC Barnard, *Die funksie van orde in die eredienst*, *Die Kerkbode*, Amptelike blad van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, 11 Augustus 1982, bl 8.
  54. JH Hoenderdaal, a.w., bl 65.
  55. *Heidelbergse Kategismus*, *Vraag en antwoord* 55.
  56. JLW Koppenhol, *Diakonaat en Eredienst*, *De Waarheidsvriend*, *Wekelijks orgaan van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk*, 14 Januarie 1983, bl 19–20.
  57. JI de Wet, *Erediens en Dialoog*, *Hervormde Teologiese Studies*, a.w., Jaargang 28(5), 1972, bl 1–6.
  58. D de Villiers, *Die Kerkbode*, a.w., 28 April 1982, bl 9.
  59. *Die Christelike Erediens*, *Diensboek vir gebruik in die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*, 1977, bl 24.